

- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2005. Kognitív jelentéstani vázlat az igekötős igéről. *Magyar Nyelv* 101: 27–43.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2015. *Az ige a magyar nyelvben. Funkcionális elemzés.* Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- VENDLER ZENO 1957. Verbs and times. *Philosophical Review* 56: 143–160.
- VIIMARANTA, JOHANNA 2014. The Russian prefix pod- from the viewpoint of lexical concepts. *Language and Cognition*. 1–30.

SZILI KATALIN

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Farkas Tamás – Slíz Mariann szerk., Magyar névkutatás a 21. század elején

Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet,
Budapest, 2015. 280 lap

1. „Egy-egy tudományszak művelői időről időre szükségét látják annak, hogy tudományterületük addig elért legjelentősebb eredményeit összegezzék, és egyúttal azokat a kutatási irányvonalakat, feladatokat is kijelöljék, amelyek a további előrelépés lehetőségeit biztosíthatják.” (vö. TÓTH V. 165). Ehhez jó apropót nyújthat egy-egy emblemikus kutató születésének évfordulója, máskor szomorú esemény, egy iskolateremtő tudós halála készíti hasonló számvetésre a szakma képviselőit. A közelmúltban elhunyt Hajdú Mihály emlékére ajánlott Magyar névkutatás a 21. század elején című tanulmánykötet az utóbbi két-három évtized eredményeire fókuszálva igyekszik átfogó képet adni a névtan jelen helyzetéről és feladatairól. A kötet szerkesztői ugyanakkor nem csupán a szűkebb szakértői kör igényeit szem előtt tartva állították egybe a kiadványt, hanem igyekeztek a nyelvészet és más érintkező tudományterületek számára is jól hasznosítható kézikönyvet készíteni, amely emellett a nevek iránt érdeklődő szélesebb közönség számára is iránymutatóul szolgálhat. Ennek megfelelően a kiadványt a nyomtatott formátum mellett elektronikusan is szabadon hozzáférhetővé tették (mek.oszk.hu/14700/14775/14775.pdf).

2. A kötet szerkezete, fejezetei jól tükrözik a mai magyar névtudomány fő kutatási irányait, területeit. Az első nagy egység (A névtan mint tudományos diszciplína, 11–22) egy a névkutatás tudományosságon belüli helyzetével foglalkozó tanulmánnyal indul. HOFFMANN ISTVÁN szerint az „onomasztika diszciplináris önállóságát meghatározni, tudományközi helyét kijelölni egzakt módon, definitív eljárással aligha lehet”, a tudományágak helyét ugyanis a tudományos konszenzus alakítja (11). Ezért, bár a múlt század közepétől egyre nagyobb teret hódított – a névtan segédtudományként való felfogása helyett – a tudományterület önállóságának, diszciplináris különállásának gondolata, véleménye szerint sokkal inkább BENKŐ LORÁND felfogásával érthetünk egyet, mely szerint a tulajdonnevek is nyelvi elemek, s mint ilyenek elsősorban a nyelvtudomány eszközeivel vizsgálhatók, noha a nevek problematikájának felfejtéséhez nyilvánvalóan más tudományágak ismeretanyagára is szükség van. HOFFMANN ISTVÁN ugyanakkor azt is hangsúlyozza, hogy a névkutatás helyének kijelölésekor meghatározó az a tudományelméleti alap, amelyből kiindulunk. A magyar névkutatás lényegében a kezdetektől a funkcionális szemléletű nyelvvizsgálatot alkalmazza,

hiszen empirikus elemzést végez, a nyelvi elemek funkcionális és formai összetevőjének összefüggéseit igyekszik feltárni, s ezt az általánosítás szándékával teszi, magyarázataiban pedig szükségszerűen nyelven kívüli tényezőket is figyelembe vesz. A funkcionális szemléletű elméleti keretben ugyanakkor maga a névkutatás is jól elhelyezhető a nyelvészeti tudományágak rendszerében: minthogy egy speciális jelfajtának, a tulajdonnévnek a vizsgálatával foglalkozik, így jól illeszkedik a nyelvi részrendszerek szerint elkülönült tudományterületek sorába, másrészt viszont az alkalmazott sajátos nézőpont a dialektológiával, pszicholingvisztikával rokonítja (13–14). A tanulmány a továbbiakban lényegében a kötet szerkezetét is magyarázza: igaz ugyan, hogy nemzetközi szintően fokozódó érdeklődés figyelhető meg az újabb névfajták (intézménynevek, márkanevek, tárgynevek stb.) iránt, a magyar névkutatáson belül mégis két nagyobb névfajttal foglalkoznak behatóan a szakemberek: a személy- és a helynevekkel, „ezek kommunikációbéli szerepe, gyakorisága, fontossága messze felülmúlja az összes többit”, ráadásul ez a két kategória magával a nyelvvel tekinthető egyidősnek (15). HOFFMANN ISTVÁN a névtan általa legfontosabbnak, leginkább ösztönzőnek tartott interdiszciplináris kapcsolatait is áttekinti: a nyelvészetben belül a történeti nyelvészettel, az etimológiával, a hang- és helyesírás-történettel, a dialektológiával, a szociolingvisztikával, a pszicholingvisztikával, illetve a nyelvészeti kontaktológiával való kölcsönösségét emeli ki, majd kitér a névkutatás és a történettudomány hosszú ideje tartó kapcsolatára, s utal a történeti névtan nagy adósságára: szükség van ugyanis olyan, a korszerű névtani ismereteket összegző munkára, amely a régi magyar hely- és személynévadás kérdéskörét a nevek történeti forrásértéke szempontjából tárgyalná, s amire a történettudomány képviselői is bizalommal támaszkodhatnak. Ez a történéseknek szánt összegző munka azóta HOFFMANN ISTVÁN és TÓTH VALÉRIA jóvoltából elkészült (HOFFMANN–TÓTH 2016), s remélhetőleg hasonlóan nagy hatású lesz a történészek körében, mint a nagy elődök, MELICH JÁNOS (1925–1929) és KNIEZSA ISTVÁN (1938) munkája volt.

A nyitó tanulmányt követően a névtan intézményrendszeréről, társadalmi jelenlétéről kapunk képet. FARKAS TAMÁS a nemzetközi névtudomány intézményeit, fórumait, jellemzőit ismerteti, majd a nemzetközi és a magyar névkutatás egyre intenzívebb és sokoldalúbb kapcsolatait és együttműködésének további lehetőségeit veszi számba. A szerző szerint különösen fontos lenne a nyelvi, névtani érintkezéseknek, illetve a diaszpóramagyarok névhasználatának a kiterjedtebb vizsgálata (23–47). A kapcsolatok építése, a közös kutatási projektek tervezése szempontjából nyilvánvalóan nagy jelentősége lesz a 2017 augusztusában Debrecenben megrendezésre kerülő Nemzetközi Névtudományi Kongresszusnak (26. International Congress of Onomastic Sciences), melyre 43 ország több mint 250 névkutatóját várják a szervezők.

JUHÁSZ DEZSŐ a magyar névkutatás intézményi hátterét, szakmai fórumait (periodikáit, sorozatait, konferenciáit, felsőoktatási helyzetét), társadalmi jelenlétét ismerteti (49–61). Magyarországon a névkutatás központjai egyetemekhez és főiskolákhoz kötődően alakultak ki, s a munkaközösségi keretek között folyó névkutatás két bázisa az ELTE, illetve a Debreceni Egyetem, a névtörténeti kérdésekre fókuszáló debreceni műhely 2013 óta az Akadémia által támogatott kutatócsoportként működik. A tudományterület szervezeti és diszciplináris megerősödését mutatja emellett többek között az is, hogy 2005 óta névtani tagozat is működik a Magyar Nyelvtudományi Társaságon belül.

Az első nagy egység utolsó tanulmányában BAUKO JÁNOS ad összefoglaló képet (63–89) a – széttagoltsága miatt nehezebben átlátható – határon túli magyar névkutatásról,

melyből kitűnik, hogy a névtani tematika a romániai és a szlovákiai magyar tudományos vizsgálatokban jelenik meg nagyobb súllyal. BAUKÓ JÁNOS az eredmények ismertetése mellett egyúttal vázolja az előttük álló feladatokat is: a kétnyelvűség és névhasználat összefüggéseinek (különbségek, hasonlóságok és interferenciák a kisebbségi és a többségi névhasználatban) feltárása mellett kiemelkedően fontosnak tartja a nevek standardizálását is, mely a névkutatók összefogását igényli. A szerző mindezek mellett hangsúlyozza a névtani oktatás fokozott jelentőségét is a kisebbségi kétnyelvűség speciális viszonyai között.

3. A kötet második nagy egységét alkotó, a magyar névtan főbb kutatási területeit bemutató tanulmányok kapcsán hasznosnak tűnik JUHÁSZ DEZSŐnek a kötet használatára vonatkozó tanácsát idézni: „Javaslom [...] a kötet többszölamú használatát – részben a belső utalások követése által, részben a tartalomjegyzékben felkínált kapcsolódási pontok és a hivatkozott irodalom kibontásával.” (49). A terjedelmi korlátok ugyanis sok esetben valóban nem tették lehetővé az elért eredmények részletező áttekintését, az érdeklődők azonban a tanulmányok szövegét követő gazdag bibliográfia alapján tovább bővíthetik ismereteiket. A belső utalások ugyanakkor nemcsak a további tájékozódást segítik, hanem rávilágítanak arra is, hogy a névtan egyes részterületei nem különülnek el élesen egymástól. Utalnunk kell arra is, hogy a tanulmányok nem egyformán közelítik meg tárgyukat: egy részük a teljességre törekvés igényével – bármiféle értékelés nélkül – csupán összegzi a vonatkozó névtani tárgyú írásokat, míg mások írásaiban az értékelő, az eredményeket súlyozó attitűd is megjelenik. Általánosságban elmondható továbbá, hogy egyre több kísérletet látunk arra a névtudományon belül, hogy a HOFFMANN ISTVÁN által vázolt funkcionális közelítésmódot nemcsak egyfajta, a nevekkel – mint konkrét nyelvi adatokkal – való foglalkozásból eredendően adódó alapállásként érvényesítik a kutatók, hanem tudatosan igyekeznek alkalmazni ezt a nyelvszemléletet, annak fogalomkészletével együtt.

SLÍZ MARIANN általános névtani kérdésekre fókuszáló írása (93–114) elsőként a tulajdonnévi kategóriához kapcsolódó általános, az összes névfajtát egyaránt érintő kérdésekkel (a tulajdonnevek mibenléte, a köznevesülés, a tulajdonnevek fordítása, pszichonomasztika) foglalkozik, majd a névtudománnyal kapcsolatos témákat (terminológia, alkalmazott elméletek és módszerek) tárgyal. A névelméleti kérdések (például hogy van-e a neveknek jelentése) a névkutatók mellett a pragmatika, a jelentéstan, a filozófia és a logika képviselőit is foglalkoztatják. Az említett területek szakemberei között azonban jellemzően nincs párbeszéd, az alkalmazott megközelítésmódok, elméleti keretek alapvető eltérései ezt nem is igen teszik lehetővé. Így azután nem meglepő, hogy míg a logikában és filozófiában nem egységes a tulajdonnevek mibenléteinek megítélése, addig a névtan képviselői – a funkcionális szemléletet érvényesítve – jellemzően azt vallják, hogy a tulajdonneveknek van jelentése, s mint nyelvi elemek a főnévi kategória elemei.

A névelméleti tanulmányt követően a régóta a szakmai érdeklődés középpontjában álló két névfajta kutatását tekinti át a kötet, elkülönítve tárgyalva a történeti és a jelen kori névanyag vizsgálatát.

A Történeti személynévkutatás című fejezet (115–144) jegyzője, N. FODOR JÁNOS, a tudományterület eredményeit egyrészt személynévfajtánként haladva, másrészt a kutatási területek szerint ismerteti. Áttekintésében a legnagyobb teret – a kutatás jelenlegi helyzetének megfelelően – a családnevekkel kapcsolatos vizsgálatok kapták, a névfajta kialakulásának és használatának sajátosságai iránti érdeklődés ugyanis a kezdetektől köz-

ponti problématicája a történeti személynévkutatásnak. A névfajta ugyanakkor hasznos információkkal szolgálhat a nyelvtörténet (helyesírás-történet és morfológia), valamint a történettudomány (gazdaságtörténet, középkori jobbagymigráció, etnikai rekonstrukció, genealógia) és a művelődéstörténet (például a kereszténység hatásának vizsgálata) számára is. A családnevek újkori története kapcsán a névváltoztatás áll a kutatók érdeklődésének középpontjában. A középkori és újkori keresztnevek vizsgálatát napjainkra bőséges névtárak teszik lehetővé, a feldolgozásuk azonban még korántsem teljes.

A mai személynévek kutatásában – amint az SZILÁGYI-KÓSA ANIKÓ tanulmányából (145–164) kiténik – szintén a kereszt- és családnevek részesülnek a legnagyobb figyelemben, emellett azonban teret kapnak a további névfajták (becenevek, ragadványnevek, álnevek, nicknevek) is mind a határon túli magyarság, mind a magyarországi kisebbségek vonatkozásában. A nyelvi kontaktushelyzet személynévadásban és -használatban megmutató hatását is egyre többen kutatják, viszonylag kevés írás foglalkozik viszont a személynéveknek a szóbeli és az írásbeli kommunikációban való megjelenésével, s a névpragmatika területén is fontos feladatok várnak még a kutatókra.

TÓTH VALÉRIA a főbb kérdéskörök mentén ismerteti a történeti helynévkutatás utóbbi bő egy évtizedének főbb kutatási irányvonalait, illetve feladatait (165–188). A vizsgálatokhoz mindenekelőtt megbízható forráskiadványokra van szükség, ezek alapján készülhetnek az „alapos, korszerű szemléletű, a modern tudományosság követelményeinek is messzemenően megfelelő feldolgozások” (166), erre kiváló példát nyújtanak a Tihanyi alapítólevél, illetve a Tihanyi összeírás legújabb feldolgozásai. Szintén a korszerű módszerek fontosságát hangsúlyozza a szerző a névtörténeti kutatásokban kezdetektől fajsúlyos etimológia kapcsán: a néveredet felfejtésére a 2000-es években kidolgozott, helynév-rekonstrukciónak nevezett új módszer lényege, hogy nem csupán a név végső etimonját igyekszik feltárni, hanem végigköveti a név változásait, s igyekszik rekonstruálni azt a helyzetet, amelyben a név létrejött. Az így feltárt etimológiák jó alapul szolgálhatnak az etnikai célú nyelvi rekonstrukcióban, de hasonlóan hasznosak a jelenkori nyelvi érintkezések tanulmányozásából leszürrhető tanulságok is. Az utóbbi évtizedben a helynév-tipológia alapelveit is felülvizsgálták a szakemberek, s hasonlóan új szempontokkal gazdagodott a helynevek keletkezésének és változásának kérdésköre is.

HEGEDŰS ATTILA a mai helynevek kutatásának s maguknak a vizsgálatba bevont névfajtáknak a sokszínűségéről ad átfogó képet (189–206). Áttekintéséből ugyanakkor az is kiténik, hogy a különböző irányú vizsgálatok közül kiemelkednek a nevek morfológiai, jelentéstani és névjárási jellegére irányuló, illetve a névpolitikai tárgyú vizsgálatok, s hasonlóan meghatározók a szócsoporthoz kapcsolódó elméleti kutatások, szembevetendő továbbá a szocioonomasztika megerősödése is. A tematikai sokszínűség mellett HEGEDŰS ATTILA hangsúlyozza azt is, hogy egyértelműen érezhető a helynévkutatás terén egyfajta elméleti megújulás, amely a tudományterületet „a funkcionális nyelvészeti és kognitív nyelvészeti gondolkodás irányába viszi tovább” (198).

A két központi névkategóriához kapcsolódó kutatások áttekintését követően T. SOMOGYI MAGDA az írói névadás vizsgálatát bemutató tanulmánya (207–226) az interdiszciplináris jellegű névtannak az eddigiekben tárgyaltakon túl további kapcsolódási pontjaira, az irodalommal, stilisztikával való érintkezésére világít rá. Az is kiténik a fejezetből, hogy az irodalomelméleti, stilisztikai, poétikai szemléletű névvizsgálatok jól kiegészítik a nyelvészeti szemléletű névtudományi kutatásokat. Ahogy a névtani kutatásokban álta-

lában, úgy a névtudomány e területe kapcsán is szembeötlő a vizsgálatba bevont nevek körének kiszélesedése: napjainkban a szépirodalmi művek névanyaga mellett egyre meghatározóbbá válik más műfajok, a mese, a fantasy és a sci-fi műfajába sorolható alkotások névanyagának vizsgálata is.

A névtudomány eredményeit áttekintő számvetést RAÁTZ JUDIT zárja, aki a névtan gyakorlati alkalmazási lehetőségeiről (genealógia, jog, informatika, fordítás stb.), illetőleg az alkalmazott névtan területeiről ad képet (227–247). A napjainkban robbanásszerűen fejlődő informatika részéről fokozottan jelentkezik az igény például olyan névelméleti kérdések formalizálására, mint a tulajdonnév fogalmának meghatározása, ez az alapja ugyanis a számítógépes tulajdonnév-felismerésnek. Míg azonban e téren jelentős eredmények születtek, más területeken sok feladat vár még a szakemberekre. A kötetet olvasva a névkutatás legsúlyosabb adósságának a tudományos ismeretterjesztés kapcsán megmutatkozó hiány tűnik.

4. A kötet utolsó egységében a Hajdú Mihály professzornak emléket állító írások kaptak helyet. Sokoldalú, kutató, tudományszervező, oktató és tudománynpszerűsítő munkáját a KISS JENŐ, BARTH M. JÁNOS, BALÁZS GÉZA és SZATHMÁRI ISTVÁN által írt pályaképek, visszaemlékezések idézik fel. A záró egység mellett a kötet egésze méltó tisztelgés a professzor emléke előtt.

Hivatkozott irodalom

- HOFFMANN ISTVÁN – TÓTH VALÉRIA 2016. A nyelvi és az etnikai rekonstrukció kérdései a 11. századi Kárpát-medencében. *Századok* 150: 257–318.
- KNIEZSA ISTVÁN 1938. Magyarország népei a XI.-ik században. In: SERÉDI JUSZTINIÁN szerk., *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján* 2. MTA, Budapest. 365–472.
- MELICH JÁNOS 1925–1929. *A honfoglaláskori Magyarország*. MTA, Budapest.

RESZEGI KATALIN
Debreceni Egyetem

Fancsaly Éva – Gúti Erika – Kontra Miklós – Molnár Ljubić Mónika – Oszkó Beatrix – Siklósi Beáta – Žagar Szentesi Orsolya, A magyar nyelv Horvátországban

Gondolat Kiadó, Media Hungarica Művelődési és Tájékoztatási Intézet, Budapest–Eszék,
2016. 309 lap

1. Az 1990-es években határon túli és magyarországi nyelvészek közös vállalkozásaként indult A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén című kutatás. A projekt célja a Magyarország határain kívül, kisebbségi helyzetben élő magyarság nyelvhasználatának szociolingvisztikai szempontú elemzése volt, ugyanakkor pótolta a magyar nyelvtudomány egyik súlyos mulasztását is. A kutatás vezetője s egyben az eredményeket bemutató sorozat szerkesztője KONTRA MIKLÓS, akinek irányításával először a kárpátaljai, majd a vajdasági, szlovákiai, ausztriai és szlovéniai területek vizsgálata zajlott, illetőleg